

Posudek vedoucího diplomové práce

na Ústavu filosofie a religionistiky FF UK v Praze

Martin Rabas, *Dynamis a energeia*: příspěvek k interpretaci Aristotelovy *Metafyziky*

Václav Němec, Ph.D.

Charakteristika práce

Práce Martina Rabase si klade za cíl vyložit Aristotelovo pojetí *dynamis* a *energeia*, jak je pojednáno zejména v IX. knize *Metafyziky*. Jeho pozornost je soustředěna především na otázku, jak se k sobě vztahují dva různé pojmy *dynamis*, a potažmo různé pojmy *energeia*, o nichž Aristotelés pojednává ve dvou částech *Metafyziky* Θ: *dynamis* ve smyslu počátku změny na jedné straně, a *dynamis* ve smyslu „bytí jsoucna“ na straně druhé, a jim odpovídající pojmy *energeia*. S touto otázkou není v sázce nic menšího než koherence Aristotelova pojetí *dynamis* a *energeia*, která je právě některými moderními interprety zpochybňována.

V úvodní kapitole (kap. 1) je předběžně naznačeno, v čem spočívají význam a aktualita Aristotelovy nauky o *dynamis* a *energeia*. Zde jsou zdůrazněny zejména dva body: (1) Do každého ontologického rozvrhu, který si činí nárok vysvětlit jsoucí, je třeba zahrnout vysvětlení fenoménu změny. V tomto smyslu je poznání povahy změny jsoucna nezbytnou podmínkou celkového pravdivého poznání jsoucna. (2) Aristotelovo teleologické pojetí jsoucna ve spojitosti s rozlišením *dynamis* a *energeia* umožňuje poznání jsoucna nejenom se zřetelem k tomu, co jest, ale také se zřetelem k tomu, co býti může a býti má: *energeia* totiž „neznamená pouhé bytí, ale bytí pojaté axiologicky: vyjadřuje naplňování účelu existence a dosahování dobra, které vzhledem k účelu příslušné věci náleží“ (str. 14). Na základě toho je pak určen záměr IX. knihy *Metafyziky* jako „zprostředkování přechodu mezi změnou, která se odehrává na hodnotově neutrální rovině účinného působení, a vývojem jsoucna, který se uskutečňuje na axiologické rovině účelnosti“ (str. 11).

Vlastní výklad relevantních pasáží *Metafyziky* IX. Martin Rabas zahajuje (kap. 2.1-2) vymezením místa IX. knihy v rámci Aristotelovy *Metafyziky*, a potažmo učením o *dynamis* a *energeia* v rámci celého projektu první filosofie, za jejíž předmět Aristotelés stanovuje „jsoucí jakožto jsoucí“: Rozlišení *dynamis* a *energeia* představuje – vedle kategoriální diferenciaci – jednu ze základních distinktivních charakteristik jsoucího, jejichž pomocí je možno uchopit jsoucí v jeho víceznačnosti. Poté se zaměřuje na pojem *dynamis*: V souladu s posloupností Aristotelova výkladu nejprve (kap. 2.3-3.1) zkoumá vztah mezi různými typy *dynamis kata kinésin*, jak jsou nastíněny v *Metafyzice* IX,1: (1) *dynamis* jakožto aktivní potenci působit změnu v něčem jiném či v sobě jakožto jiném, která je charakterizována jako *dynamis* v nejobvyklejším a primárním smyslu; (2) trpnou *dynamis*, která je příjemcem a vlastním nositelem změny působené aktivní potenci; (3) *dynamis* ve smyslu habitu odolávat (*hexis apatheias*) spění k horšímu a k zániku. Tento výčet Martin Rabas rozšiřuje ještě o dva další typy *dynamis* zmíněné v *Metafyzice* V,12, totiž (4) *dynamis* provést něco správně či podle záměru a (5) *dynamis* být změněn k lepšímu, ačkoli sám připouští, že „je problematické určit, zda se v obou případech jedná o *dynamis kata kinésin*, či nikoli“ (kap. 3.2).

Přitom si Martin Rabas nejprve všímá sémantického vztahu mezi různými typy *dynamis kata kinésin* (kap. 2.4-3.1), který určuje jako homonymii, ovšem nikoli jako homonymii čirou či nahodilou, jež implikuje naprostou různost pojmů či významů, nýbrž jako homonymii, jež připouští určitou jednotu významu, založenou na „vztahu k jednomu“ (*pros hén*). To znamená, že termín *dynamis* označuje jednu z jejich instancí primárně, totiž právě aktivní potenci, zatímco ostatní instance sekundárně a na základě jistého vztahu k primárnímu nositeli téhož jména. V závěru kap. 2.4 si rovněž klade otázku, zda tento

vztah zahrnuje pouze různé případy *dynameis kata kinésin* nebo také *dynamis* ve smyslu způsobu bytí, aniž by však podal jednoznačnou odpověď na tuto otázku.

Poté je blíže zkoumán vlastní ontologický vztah mezi různými typy *dynamis kata kinésin* (kap. 3.2-3.6), který spočívá v základu těchto sémantických poměrů. Tento vztah je charakterizován jako vzájemná podmíněnost, která ovšem zároveň implikuje jistou formu závislosti ostatních *dynameis* na *dynamis* v primárním smyslu. Jako klíčové se přitom jeví vyjasnění vztahu mezi *dynamis* ve smyslu aktivní potence a trpnou *dynamis*, jejíž zvláštní postavení spočívá v tom, že je sice rovněž odvozena z *dynamis* v primárním smyslu, avšak zároveň se jeví „jako nezbytná podmínka všech ostatních *dynameis* i *dynamis* činné“. Martin Rabas zde v kritickém vymezení vůči interpretaci S. Makina sám domýšlí výklad pouze stručně naznačený W. D. Rossem (který je právě předmětem Makinovy kritiky s odůvodněním, že implikuje vzájemnou determinaci obou *dynameis*). Rabasovo řešení spočívá v rozlišení konkrétní změny, při níž dochází ke konkrétní interakci nositelů aktivní a trpné potence, a jejich obecných podmínek, které představují „korelující vlastnosti“ činné a trpné *dynamis*. Právě na rovině obecných či „vnitřních“ podmínek změny jsou podle něj situovány vlastnosti obou *dynameis*, které jsou základem jejich vzájemné podmíněnosti i asymetrie, aniž bychom jejich jednotu museli zakládat v něčem třetím a pozdějším vůči oběma (jak to právě navrhuje Makin). Vzájemnou asymetrii mezi oběma *dynameis* pak Martin Rabas (v návaznosti na výklad J. Beera) vysvětluje pomocí pojmu jejich odlišných rolí ve změně, jejichž základem jsou vlastnosti obou nositelů příslušných *dynameis*.

Další část práce (kap. 4) je věnována rozdílu mezi nerozumovou a rozumovou *dynamis*, jak je pojednán v *Metafyzice* IX,2. Martin Rabas oba druhy *dynamis* rovněž charakterizuje jako „jednosměrnou“ a „dvousměrnou“, nakolik se prvá uskutečňuje vždy v jednom účinku, zatímco druhá ve dvou protikladných účincích. Jedinost účinku nerozumové *dynamis* je dále upřesněna tak, že na straně nositele trpné *dynamis* sice dochází k různým účinkům, avšak všechny tyto změny mají svůj počátek v jediném účinku, jímž je „účinek formy“ příslušné aktivní potence, který lze také označit jako „účinek ve vlastním smyslu“. Rozumová *dynamis* je naproti tomu specifická tím, že „se může uskutečňovat ve dvou protikladných účincích na téže škále, a to v témže čase ve stejném podmětu“. To je umožněno tím, že podstatnou vlastností této *dynamis* je pojem, jehož obsahem je nejenom příslušná forma, ale i její privace. Proto je „racionální schopnost způsobit v něčem formu“ zároveň schopností způsobit v tomtéž privaci této formy.

Kap. 5 se konečně zabývá pojmy bytí *dynamei* a bytí *energeiai*, jak jsou vyloženy v *Metafyzice* IX,6. Martin Rabas zde ukazuje, jakým svérázným způsobem Aristotelés dospívá k objasnění *dynamis* a *energeia* v širším smyslu: Na základě výkladu *dynamis kata kinésin*, jak byl rozvinut v předchozích kapitolách *Metafyziky* Θ, Aristotelés v kap. 6 přechází k tematizaci pojmu *energeia*, aby z nové perspektivy objasnil i *pojetí dynamis* (či *dynamei on*) nad rámec dosud pojednávané *dynamis kata kinésin*, resp. nové užití tohoto pojmu ve smyslu *dynamis* jakožto způsobu bytí. Protože pojem *energeia* zahrnuje nejenom změnu jakožto korelát *dynamis kata kinésin*, ale též *energeia* ve smyslu způsobu bytí, „vymezení pojmu *energeia* jde ruku v ruce s pochopením širšího pojmu *dynamis*“ (str. 77). Větší část této kapitoly (kap. 5.5 a 5.7.1-5.7.3) je věnována dvěma sadám příkladů z *Metafyziky* IX,6, jejichž pomocí Aristotelés rozvíjí předběžně podaný výměř či „kvazi-definici“ pojmu *energeia* a ilustruje pojmy *dynamis* a *energeia* v rozšířeném významu. V kritickém vymezení vůči interpretaci J. Beera je v rámci první skupiny identifikován příklad nenahlízejícího a nahlízejícího vědoucího jako případ *dynamis kata kinésin* (přesněji jejího nositele) a jí odpovídající *energeia*, zatímco příklad dřevěného špalku a z něj vytesané hermovky jako případ *dynamis* (resp. jejího nositele) a *energeia* ve smyslu způsobu bytí. Tuto předběžnou identifikaci se zdá potvrzovat rozbor druhé sady příkladů: Zde jsou první tři příklady (schopný stavět a stavící, spící a bdící, nadaný zrakem a vidoucí) interpretovány jako případy *dynamis kata kinésin* (resp. jejího nositele) a jí odpovídající *energeia*, zatímco zbývající dva příklady (látka a to,

co je z ní zformováno, nehotové a hotové jsoucno) jako případy *dynamis* (resp. jejího nositele) a *energeia* ve smyslu způsobů bytí. Na základě těchto příkladů Martin Rabas objasňuje (5.6 a 5.7.3-5.8) sémantické vztahy mezi různými případy *energeia* a epistemologické principy, na nichž je založeno poznání pojmu *energeia*: Podobně jako v případě *dynamis kata kinésin* se ani termín *energeia* nevyovídá o jejích různých typech synonymně, ale jednota různých významů *energeia* nemá ani charakter vztahu *pros hén*, nýbrž analogie. To znamená, že mezi různými způsoby *energeia* nelze určit žádný primární význam, a tedy ani odvozenost od jedné základní instance. Tomuto sémantickému vztahu odpovídá princip poznání zvaný *epagogé*, jenž spočívá v tematizaci různorodých případů umožňující postihnout shodný charakter tím, že „svádí dohromady případy, které mají určitý typický rys“ (str. 104). Charakteristickým rysem, který má být touto metodou vyzdvižen, je podle Martina Rabase „neurčitost neuskutečněné *dynamis kata kinésin*, resp. bytí *dynamei* a určitost *energeia* jakožto změny, resp. bytí *energeiai*“ (str. 103).

Přednosti práce

Martin Rabas si zvolil k interpretaci velmi obtížný text, který je i v sekundární literatuře předmětem různých, ne-li přímo protichůdných výkladů. Jeho práce každopádně obsahuje poměrně zdařilé pasáže. Především je třeba ocenit kap. 3.2-3.6, v nichž je předloženo vlastní zajímavé řešení problému vzájemné podmíněnosti a asymetrie mezi aktivní a trpnou *dynamis*. Tyto kapitoly představují původní přínos k aristotelskému bádání. Interpretace příslušných pasáží Aristotelových textů jsou vesměs precizní a pečlivě provedené. Práce je také založena na důkladném studiu relevantní sekundární literatury, s níž Martin Rabas většinou pracuje samostatně a kriticky. Martin Rabas každopádně prokazuje schopnost samostatného kritického promýšlení interpretovaných textů i věcných problémů v nich obsažených. V celku lze říci, že se mu podařilo poměrně přesně identifikovat a netriviálním způsobem exponovat obtížný problém, před který staví aristotelského interpreta text IX. knihy *Metafyziky*, a především načrtnout jeho plausibilní řešení. Práce je vesměs psána kultivovaným jazykem a obsahuje jen malé množství gramatických chyb či překlepů.

Nedostatky práce

Práce však také vykazuje některé nedostatky: Výklad Aristotelovy teorie významu je místy zatížen neporozuměním a nepůsobí vždy zcela konsistentně. Vztah *pros hén*, který charakterizuje různé významy *dynamis* zmíněné v *Metafyzice* IX,1 je zprvu charakterizován jako „homonymie *pros hén*“, což však autorovi nebrání, aby posléze ve stejné souvislosti mluvil jednou o „nehomonymním pojmu *dynamis*“ (str. 35), zatímco jindy prostě o „homonymní množině pojmů“ (str. 39). Některé formulace ukazují, že zůstává nevyjasněný Aristotelův pojem metafory, a v důsledku toho i vztah mezi homonymií a *pros hén* na jedné straně, a metaforou na straně druhé. Přitom si různé charakteristiky metafory dokonce příležitostně odporují: jednou se dozvídáme, že přenesení pojmenování v případě metafory „má zcela nahodilý původ“, podruhé že ke shodnému pojmenování „vede společná vlastnost“ (obě tvrzení na str. 33).

Interpretace Aristotelových příkladů z *Metafyziky* IX, 6 je místy zavádějící. V případě vědoucího se Martin Rabas (5.5.3) opakovaně vyjadřuje tak, jako by předmětem nahlížení vědoucího bylo samo jeho vědění. (V této souvislosti často užívá spojení „nahlížení vědění“, resp. „nenahlížení vědění“.) V Aristotelově příkladu však jde spíše o aktuální užívání tohoto vědění v poznávacích aktech, které mají za předmět něco jiného než samo vědění. Martin Rabas tak problém aktuálního užití vědění neoprávněně převádí na problém sebevědomí, ačkoli nic nenasvědčuje tomu, že by se v Aristotelově příkladu jednalo o sebe-reflexivitu. Celý výklad relevantních pasáží z *Metafyziky* IX, 6 mohl být také lépe vypořádaný vůči různým interpretacím v sekundární literatuře, jak jsou zastávány nejenom J. Beerem, ale též W. D. Rossem, S. Makinem nebo W. Bröckerem.

Výklady Martina Rabase ne vždy vynikají potřebnou jasností a někdy se zdá, že se do svých výkladů poněkud zaplétá. Zejména závěrečná část počínaje kap. 5.5 nese až příliš známky chvatného dokončování práce. Textová báze celé práce je poněkud minimalistická. I když se Martin Rabas v úvodu snaží vysvětlit omezený výběr textového materiálu, z něhož vychází při svém výkladu, absence interpretace několika kapitol, zejména *Metafyziky IX,8* není zcela přesvědčivě zdůvodněna.

Práce vykazuje i některé formální nedostatky. Místy se čtenář musí potýkat s dosti šroubovanými formulacemi či méně zdařilými stylistickými obraty. V textu práce jsou často citovány dlouhé pasáže z cizojazyčné sekundární literatury, aniž by byly přeloženy do českého jazyka.

Bohužel musím konstatovat, že některé ze zmíněných nedostatků nebyly odstraněny ani po mém (nezřídka opakovaném) upozornění.

Hodnocení

Práce Martina Rabase každopádně splňuje nároky kladené na diplomovou práci v oboru filosofie. Vzhledem k výše zmíněným nedostatkům však nemohu doporučit lepší hodnocení než „velmi dobře“.

V Praze, dne 19. 1. 2016

Václav Němec